

Вже на початку червня 1919 року англійсько-американський військово-політичний союз фактично повністю розвалився, про що й заявив Ллойд Джордж на Раді. В цій обстановці турецький представник Дамад Ферід-паша зачитав 17 червня 1919 року на Конференції заяву від свого уряду. Згадуючи про суд над організаторами геноциду вірмен і "важливість інтересів 300 мільйонів мусульман" він обіцяв, що його держава "займеться розвитком матеріальної й духовної культури". [2, с.244] Вже 23 червня 1919 року Османський меморандум щодо нової організації імперії містив бажання "обговорити прикордонну лінію, яка повинна відокремити нову республіку від османської держави", якщо проголошена в Єревані Республіка Вірменія визнана державами Антанти.

В цей же час 18 липня 1919 року на засідання Ради було зачитано послання В.Вільсона в якому значилось, що його уряд "не може в короткий термін визначитись щодо питання мандатів, а тому Сполучені Штати ще просять час для прийняття остаточного рішення". [2, с.244]

Таким чином, переговорний процес великих держав в Парижі 1919 року продемонстрував те, що неприоритетні питання були відкладені на другий план і, що окрім Франції в Киликії та Італії на Кавказі, інші дві Великі Держави – Велика Британія та Сполучені Штати Америки – не настільки зацікавлені долею Вірменії, щоб виділяти війська для її захисту.

1. Ллойд Джордж Д. Правда о мирных переговорах. В 2-х томах. Т.2. – М.: Иностранная литература, 1957. 2. Никольсон Г. Как делался мир в 1919 году. Пер. с англ. – М.: ОГИЗ, 1945. 3. Baker R.S. Woodrow Wilson abd world settlement. –N.Y.: Doubleday Page, 1992. 4. Churchill W.S. The aftermath (The world crisis, 1918-1928). –N.Y.: Scribner's Sons, 1929. 5. Hovannisian R. Armenia and the Caucasus in the genesis of the Soviet-Turkish entente // The Armenian Review. -1974, vol.27, N.1. 6. House E.M. The intimate papers of colonel House. Arranged by Ch. Seymour. –N.Y., 1928. 7. Lansing R. The peace negotiations: a personal narrative. –N.Y.: Noughton Mifflin, 1951. 8. Lippmann W. Public opinion. –N.Y.: MacMillan, 1947. 9. Miller D.H. My diary at the conference of Paris? With documents 1924-1926. – Vol. 2. –N.Y.: Appeal, 1928. 10. Rose K. The later Cecil. –N.Y.: Harper&Row, 1975. 11. Smuts J. Selections from the Smuts papers. Vol. 3. –Cambridge, Cambridge University, 1966.

Надійшла до редколегії 12.10.08

А. Шилова, канд. іст. наук

УКЛАДЕННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕЙТОНСЬКИХ УГОД

Розглянуто основні положення Дейтонських угод та проаналізовано хід їх виконання.

The article deals with the main provisions of the Dayton Agreements and also analyses their implementation process.

Кульмінацією довгих і напружених зусиль численних міжнародних організацій, окремих країн у пошуках дипломатичного розв'язання балканської драми стало укладення в американському місті Дейтоні 21 листопада 1995 року мирної угоди щодо боснійського врегулювання. Офіційно цю угоду було підписано 14 грудня того ж року в Парижі (в Елісейському палаці) президентом Республіки Сербії С. Мілошевичем, президентом Республіки Хорватії Ф Туджманом, головою Президії Боснії та Герцеговини А. Ізетбеговичем. Свої підписи під цим документом поставили керівники делегацій країн-членів "контактної групи" США, Росії, Великобританії, Франції, ФРН, у тому числі держсекретар США Уоррен Кристофер, а також представник Європейського Союзу, співголова Координаційного комітету міжнародної мирної конференції по колишній Югославії Карл Більдт [13, с.9].

Угодою було передбачено залишення Республіки Боснії та Герцеговини єдиною самостійною державою з повним визнанням її суверенітету та територіальної недоторканості у міжнародно визнаних кордонах у складі двох суб'єктів – Мусульмансько-хорватської федерації, якій відводився 51 відсоток території, та Республіки Сербської, якій відводилося 49 відсотків території [3, с. 15].

Боснія та Герцеговина повинна була стати демократичною державою, яка діє на основі законності, забезпечує дотримання основних міжнародно визнаних прав та свобод громадян. На території країни встановлювався режим вільного пересування осіб, товарів, послуг і капіталів. Біженцям надавалось право повернутися до місць свого постійного мешкання, їм гарантувалось повернення їхньої власності або виплата компенсації в разі її втрати. У відання центральних органів влади Боснії й Герцеговини передавалися питання зовнішньої політики, зовнішньої торгівлі, митної й фінансової політики, а також розпорядження загальними міжнародними системами комунікацій, контроль за всіма видами транспорту та фінансування урядових заходів. Відповідно до основного закону за суб'єктами Боснії та Герцеговини залишалися широкі повноваження, включаючи право паралельно встановлювати міжнародні зв'язки з сусідніми "державами". Республі-

ка Сербська отримувала фактичне й юридичне визнання, запроваджувалось її громадянство.

На загальнодержавному рівні боснійським громадянам було запропоновано обрати вищий державний орган – Президію, яка мала складатися з трьох представників (мусульманина, серба та хорвата), а також Скупщину (парламент) Боснії та Герцеговини, яка складалася з двох палат – Віча народів і Віча громадян. До Віча народів призначалося 15 делегатів: дві третини – від Боснійської Мусульмано-хорватської федерації (5 боснійців і 5 хорватів) і одна третина – від Сербської Республіки (5 сербів). До Віча громадян обиралися 42 депутати: дві третини – від Мусульмано-хорватської федерації і одна третина – від Сербської республіки. У Сербській Республіці обиралися її Президент і Скупщина, а в Мусульмано-хорватській федерації – тільки Скупщина, якій належало сформувати Президію федерації. За особливим принципом мав формуватися Конституційний суд. З 9 його членів трьох призначав Європейський суд з прав людини, чотирьох – Федерація Боснії та Герцеговини і двох – сербська сторона [3, с. 13].

Таким чином рівноправність трьох народів Боснії та Герцеговини забезпечувалась їх пропорційним представництвом у вищих органах влади. Враховуючи неминучість розбіжностей та суперечок між сербами, хорватами й боснійцями, в Конституцію закладався ретельно розроблений механізм їх вирішення правовими засобами.

Увесь комплекс заходів щодо мирного врегулювання в Боснії складався з двох блоків: перший стосувався врегулювання військових питань, спрямованих на роз'єднання ворогуючих сторін, розмінування території, забезпечення перемир'я, контроль над рівнем озброєння тощо; другий – врегулювання громадянських питань, а саме – проведення виборів, формування місцевих органів влади, забезпечення прав людини й національних меншин, вирішення проблеми біженців, відбудови економіки й відновлення інфраструктури, надання гуманітарної допомоги. При цьому конфліктуючі сторони зобов'язалися все владнати протягом одного року. Для вирішення названих питань залучалися структури ООН, практично всі європейські організації (ЄС, ОБСЄ, Рада

Європи), міжнародні фінансові структури (Всесвітній банк, МБПР, ЄБПР та інші).

Вибори до парламенту Боснії та Герцеговини відбулися 14 вересня 1996 року на всій території держави, причому біженці та ті, хто був вигнаний примусово, мали право голосувати лише на виборчих дільницях у тій місцевості, де вони мешкали до початку конфлікту.

Вибори ж до місцевих органів влади на прохання мусульманської сторони, яка побоювалася, що серби та хорвати в разі голосування в населених пунктах, де вони проживали до війни, зміцнять нові етнічні кордони, було перенесено спочатку на грудень 1996 року, а потім на квітень 1997 року.

З технічної точки зору вибори пройшли досить успішно: в них взяли участь 3398 кандидатів від 24 партій; до 4625 виборчих дільниць прийшло понад 70 відсотків осіб, які мали право голосу. За висновком комісії ОБСЄ, у ході голосування не було серйозних порушень, які б могли стати підставою для анулювання результатів виборів [17, с. 9].

Однак вибори лише формально створили умови для об'єднання трьох боснійських народів у одній державі. Фактично результати голосування ще раз підтвердили небажання боснійських народів мати спільну державу. На виборах усіх рівнів до органів державної влади в Боснії та Герцеговині перемогу отримали радикально налаштовані сили, які навряд чи призвели б до згоди боснійські народи. Обгрунтованість цих побоювань підтверджувала, зокрема, пропозиція члена нової Президії серба М. Крайшика спорудити будинки Президії та Скупщини унії Боснії та Герцеговини прямо на лінії розмежування Мусульмансько-хорватської федерації і Республіки Сербської, причому з окремими під'їздами для мусульман, хорватів і сербів. Власне кажучи, від цих виборів і не можна було очікувати чогось іншого, оскільки не було поновлено довіри між народами Боснії. Вибори скоріш за все стали демонстрацією американській громадськості та всьому світу, що тільки США, спираючись на свою військову міць, здатні умиряють сторони в конфліктах, які виникають у різних країнах світу.

Оцінюючи Дейтонські угоди як нове слово в дипломатичній практиці сучасного однополярного світу, слід було б підкреслити, що це не мирна угода, заснована на добровільному волевиявленні сторін, пошук компромісу, консенсусу, а ультимативно продиктовані військовій і цивільній умови миру, перш за все, сербам, а взагалі – усім трьом представникам СР Югославії, Хорватії, Боснії та Герцеговини. Сербам нагадали в Дейтоні, що у випадку, якщо вони не погодяться, їх чекає не лише посилення режиму економічних санкцій, але й поновлення бомбардувань НАТО.

Президент СР Югославії С. Милошевіч зауважив при підписанні мирного договору: "Я упевнений, що цей історичний день повинен стати поворотом до миру, взаємного порозуміння й співробітництва на Балканах. Настав час, коли всі народи в нашому регіоні стануть на шлях економічного відродження й міжнародного співробітництва. Цей договір – в інтересах усіх народів, які живуть не лише на Балканах, але й у всій Європі" [10, с. 4]. Враховуючи ті страждання, яких зазнали за роки, що минули, народи Югославії, ейфорія більшості югославських керівників у зв'язку з підписанням Дейтонської угоди була цілком природною. Більш стриманим у своїх оцінках був К. Більдт, якого Європейська Рада призначила Верховним координатором по їх здійсненню. На думку Більдта, "текст угоди виходить з того, що боснійські сторони апріорі є партнерами, в той час як насправді мова йде про історичних суперників, які не бажають жити разом... Міжнародне співтовариство може лише сприяти процесу

примирення, але не може насадити мир, якщо його не бажають ті, кого втягнуло в конфлікт" [2, с.85].

Представники ЄС і світового співтовариства, а також президент США Б. Клінтон вважали за необхідне якнайшвидше встановити "політичну рівновагу" між Сербською Республікою та Мусульмансько-хорватською федерацією. Пообіцявши зняти Радою Безпеки ООН санкції з боснійських сербів у випадку, якщо вони будуть більш поступливими з міжнародними посередниками, К. Більдт все-таки виключив можливість об'єднання Сербської Республіки з СР Югославії [2, с. 87], хоч таке право сербам надавала Дейтонська мирна угода. Судячи з усього, міжнародні посередники були не готові надати сербам із Боснії права аналогічні правам мусульманського населення, адже Мусульмансько-хорватська федерація мала на той час більше як трирічні федеративні відносини з Хорватією. Мусульманські та хорватські лідери намагалися використати це в своїх власних інтересах, запропонувавши сербам угоду, від якої, як писала газета "Слободна Босна", вони були б не в змозі відмовитися: відкрити мусульманам доступ до ріки Сава та віддати північно-західні території, створюючи мусульманам коридор до відокремленого Біхача, в обмін на вільне приєднання до Сербії [12, с.3]. Західні аналітики все більше схилилися до того, що основна ідея, закладена в Дейтонських угодах, а саме – перетворення колишньої югославської республіки Боснії та Герцеговини в багатонаціональну державу, – була приречена на провал. Похоронити її могла б активізація зусиль мусульманської сторони щодо пошуків власного виходу до моря чи хорватські зазіхання на мусульманські території в Мостарі або в інших частинах республіки. Згідно з планом, про який повідомлялося в газеті "Дані", хорвати знову отримають увесь Мостар, якщо посилять тиск на сербів, щоб змусити останніх піти на поступки мусульманам [12, с. 4]. І, нарешті, – економічні проблеми центрального підпорядкування, зокрема, спільне фінансування всіма трьома етносами урядових програм, яке може призвести до повторення ситуації в колишній СФРЮ, коли поштовхом до виходу зі складу федерації в 1990-91 роках стало звинувачення, що центральний уряд живе за їхній рахунок.

Актуальною була й точка зору про те, що через гостру взаємну ненависть нормальне спільне життя сербів, хорватів і мусульман практично неможливе. Замість об'єднання спостерігалось подальше розмежування. Наочним свідченням тому стало втілення в життя Дейтонських угод щодо нового статусу Сараєво та мусульманського анклаву Горажде, який глибоко врізався в територію Республіки Сербської. До війни в Сараєво проживало 170 тисяч чоловік. За роки міжетнічного конфлікту місто залишили 140 тисяч громадян. Із 120 тисяч біженців-сербів 100 тисяч знайшли тимчасовий притулок у Югославії. Усі, хто втік або був вигнаний із Сараєво за законом Федерації БіГ, практично втратили право на займані ними раніше муніципальні квартири, оскільки не проживали в них більш ніж півроку. Покинута житло було зайняте в основному громадянами мусульманської національності. Нині в Сараєво проживає 200 тисяч чоловік, і місто в етнічному відношенні перетворилося в чисто мусульманське. Всупереч умовам Дейтонської угоди території, які контролюються кожною з общин, поступово перетворювалися на етнічно однорідні внаслідок змушеної міграції населення. Проте чимало політичних діячів виступало проти ідеї розділу. Зокрема, голова Ліберальної боснійсько-хорватської партії називав "закриту мусульманську державність, оточену ворожими сторонами, "балканським Ізраїлем" [12, с. 4].

Спроби виконання Дейтонських угод щодо повернення біженців у довоєнні місця проживання також нашо вхнулися на взаємну неприязнь і небажання опинитися у ворожому середовищі.

Становище ускладнювалося напругою у відносинах між мусульманами, сербами й хорватами в інших частинах колишньої Югославії. Так, Ф. Туджман вимагав термінової реінтеграції до складу Хорватії районів проживання мусульман, які контролюються сербами. У протилежному разі він загрожує силою захопити Вуковар – центр, до якого входять райони самопроголошеної республіки Сербська Країна. Хорвати відмовилися від досягнутої в Дейтоні домовленості стосовно передачі сербам півострова Превлака в обмін на деякі сербські території на північ від Дубровника. Оспорювалося також питання приналежності міста Брчко, розташованого в вузькому Посавинському коридорі, який розділяє Сербську Республіку на дві частини. Кожна з сторін заявила, що у випадку, якщо вона не отримає права на контроль над цим містом, то буде змушена взятися за зброю. До війни Брчко був переважно заселений мусульманами. Нині він знаходиться на території СР, але де-факто їй не належить. Містом керувала міжнародна адміністрація на чолі з американським дипломатом Робертом Фарандом.

Забезпечення необхідних умов для масового повернення населення до місць попереднього проживання було покладено головним чином на владу Боснії та Герцеговини, яка для цього повинна була, зокрема, змінити дискримінаційні закони щодо житла, гарантувати біженцям повернення попередніх робочих місць. Спеціальна комісія домагалася повернення Сараєво статусу багатонаціонального міста. Сербі також вимагали забезпечення їм умов для безпечного повернення в місто Мостар, поділене на дві частини – мусульманську і хорватську. Аналогічні вимоги висували мусульмани стосовно їх повернення до сербського міста Баня-Лука.

Весною 1996 року в Брюсселі відбулася міжнародна Конференція з економічного відродження Боснії. В цій зустрічі, яку було організовано за ініціативою МБПР, взяли участь 50 країн і 29 організацій. Допомогати Боснії взялися ЄС, МБПР, США та Японія, які відповідно пообіцяли надати кредити в розмірах 600, 310, 282, 133 мільйонів доларів. Програмою допомоги передбачалося переозброєння армії недавніх супротивників. США планували поставити Мусульмансько-хорватській федерації військової техніки та боєприпасів майже на 600 мільйонів доларів [15, с.2]. Тобто замість демілітаризації Боснії та Герцеговини США й НАТО перетворювали її в новий порохований погріб. Обгрунтовувалося це тим, що якщо Дейтонські угоди не принесли б миру й стабільності, то добре озброєна боснійська армія була б здатною утримати сербів від нападу і тим самим запобігти війні.

Програма модернізації була відкрита для участі будь-якої країни. Запрошення, однак, прийняли лише ті країни, які намагалися допомогти своїм єдиновірцям, – Єгипет, Саудівська Аравія, Малайзія, ОАЕ, Кувейт, Туреччина. Серед них не було європейських союзників США. Європейці, з одного боку, не бажали продовження війни, а з другого – вони були не зацікавлені в посиленні мусульманського режиму в центрі Європи.

Чимало проблем виникло зі створенням справді інтегрованих мусульмансько-хорватських військових сил, оскільки мусульманська й хорватська армії воювали одна проти одної до 1994 року, а ступінь довіри між боснійськими хорватами й мусульманами залишається досить низьким. Лише в жовтні 1996 року внаслідок припинення США поставок озброєнь Мусульмансько-хорватській федерації у зв'язку зі зволіканням реалізації Закону про спільну оборону А. Ізетбегович і К. Зубак

підписали угоду щодо принципів формування керівництва міністерства оборони й командування об'єднаною армією Мусульмансько-хорватської федерації.

Не кращими виглядали справи і в економічній галузі. На переговорах у Дейтоні йшлося про швидке перетворення Сербії за допомогою західних інвестицій у "балканську Швейцарію". Однак обіцяні сербам та чорногорцям інвестиції не надходили так швидко. Виявилися марними й сподівання, що пом'якшення санкцій проти Югославії принесе їй економічне процвітання. СР Югославія продовжувала знаходитися в дуже важкому становищі. Щоб вижити, вона мала виконувати всі міжнародні зобов'язання, зокрема – щодо обслуговування боргів, і послідовно втілювати в життя все те, що вимагало від неї міжнародне співтовариство.

Успіх трьох фаз реалізації Дейтонських угод, доповнений скасуванням 2 жовтня 1996 року Радою Безпеки ООН санкцій проти СР Югославії, затьмарювався збереженням "зовнішньої стіни санкцій", які дозволяли США диктувати свої умови Сербії та Чорногорії [16, с. 15]. Нормалізації відносин з Міжнародним валютним фондом, Всесвітнім банком, а також ООН, ЄС, Всесвітньою організацією торгівлі й іншими організаціями, з яких СР Югославія була виведена у зв'язку з введенням санкцій, перешкоджав сам механізм поновлення членства в них. Представники МВФ і ВБ наполягали, щоб СР Югославія вступала до цих організацій як знову створена країна. Офіційний же Белград намагався відновити своє членство як країна – правонаступниця колишньої СФРЮ. Між тим усі інші республіки колишньої СФРЮ – Словенія, Хорватія, Македонія, й навіть Боснія та Герцеговина – відразу були прийняті до МВФ.

Приводом для блокування прийняття Белграда до світових міжнародних організацій стало його небажання співпрацювати з Міжнародним трибуналом у Гаазі, який розслідував справи колишніх військових злочинців, а також "пригнічення" сербами албанської більшості в автономному краї Косово [14, с.3].

У листопаді 1997 року США попередили всі столиці балканських країн, щоб до порядку денного балканського самміту не було включеним питання про приєднання Югославії до так званої Корпоративної ініціативи з співробітництва в Південно-східній Європі (СЕСІ). Ця ініціатива, якою керував близький соратник президента США Білла Клінтона посол Річард Шифтер, поширювалася на більшість країн регіону і, як очікувалося, в довгостроковій перспективі може принести цим країнам серйозні економічні вигоди. Тому Вашингтон намагався тримати Белград на відстані, розглядаючи ізоляцію як сильний засіб тиску з метою зміни його позиції. Аргументом слугувало твердження, що "Белград для участі в СЕСІ ще не дозрів" [5, с.55].

Усе це свідчило, що метою Дейтонських угод було не стільки умиротворення в Боснії та Герцеговині, скільки перш за все розширення позицій США й НАТО на Балканах, яке диктувалося логікою розширення самого НАТО. Схема міркувань дуже проста: якщо Америка повинна гарантувати стабільність Західній Європі, то, відповідно до переглянутого мандата НАТО, вона мала забезпечити стабільність у тих районах, які можуть вибити з колії Західну Європу. Сенатор Річард Лугар, палкий прибічник розширення НАТО, стверджував, що "не може бути міцної безпеки в центрі без безпеки на периферії" [1, с.11]. Однак якщо прийняти таку формулу, видимі загрози американській безпеці стануть майже безмежними. Тому американський конгрес домагався від адміністрації Клінтона виконання нею обіцянки щодо виводу американських солдат з Боснії рівно через рік. Як відомо, відведений мандатом строк перебування

керованих альянсом Сил для стабілізації миру на Балканах до червня 1998 року все-таки було продовжено. Європейці, розуміючи, що процес відновлення миру на Балканах значно зволікається в порівнянні з розрахунками творців Дейтонських угод, хотіли б, щоб контингент, який отримав новий мандат ООН, крім військ країн, які не входять до альянсу, зокрема України, включав обов'язково війська США. В принципі всі країни НАТО, включаючи США, на той час заявили про готовність надати війська для нового миротворчого контингенту в Боснії та Герцеговині. Ці сили повинні були зосереджені в найбільш "гарячих точках", зокрема – в Мостарі й Брчко. Вони мали бути мобільними, використовувати гелікоптери й іншу сучасну техніку, мати підсилені підрозділи розвідки, а також певні резерви за межами боснійських територій, в Угорщині, Італії та на кораблях у Адріатиці [7, с. 39].

Виявилися й протиріччя в поглядах на роль міжнародних сил у Боснії та Герцеговині. Голова Пентагону Уільям Коен вважав, що значна частина вказаних Сил повинна була складатися з європейської воєнізованої поліції. Під це визначення підпадала французька жандармерія, іспанська громадянська гвардія та італійські карабінери. Але якраз ці країни рішуче виступали проти такого варіанту. Міністр оборони Франції Ален Рішар був переконаний, що натівцям не можна брати на себе поліцейських функцій, а потрібно допомогти це зробити боснійцям. За словами американського міністра, європейські союзники взагалі повинні були вносити більш вагомий внесок у боснійську кампанію [8, с. 14].

13 – 14 червня 1996 року у Флоренції проходила Середньострокова оглядова конференція з виконання Мирної угоди по Боснії та Герцеговині. Конференція мала надати нового поштовху зусиллям світового співтовариства, спрямованим на встановлення тривалого миру на Балканах. Учасники конференції зосередили увагу на проблемах, пов'язаних з поверненням біженців, економічною відбудовою Боснії та Герцеговини [11, с. 9].

З ініціативи Німеччини в Бонні в грудні 1997 року відбулася чергова міжнародна конференція по Боснії та Герцеговині. Характеризуючи місію Північноатлантичного блоку в республіці як "надзвичайно успішну", генеральний секретар НАТО Хавьер Солана заявив, що миротворцям з різних країн вдалося забезпечити дотримання військового блоку питань Дейтонських угод конфліктуючими сторонами. Одночасно Хавьер Солана попередив керівництво Боснії та Герцеговини, що "терпіння й ресурси світового співтовариства не безмежні". "Уряд республіки не повинен упустити надану йому унікальну можливість відбудувати економіку й відродити державу", – підкреслив він. Позицію генерального секретаря НАТО поділила глава зовнішньополітичного відомства Німеччини Клаус Кінкель, який, підводячи підсумки військової операції НАТО в республіці, відзначив, що міжнародному миротворчому контингенту вдалося розвести конфліктуючі сторони. "Більш ніж 370 тисяч озброєних боснійців склали зброю і повернулися до мирного життя, – повідомив він. – Під наглядом Сил для стабілізації знищено 6500 систем важкого озброєння. З моменту початку реалізації Дейтонських угод у Боснії та Герцеговині не було чути пострілів військового конфлікту" [18, с. 9].

У цивільному блоці питань Дейтонських угод, за словами МЗС ФРГ, також мав місце прогрес Перш за все, під контролем ОБСЄ в республіці було проведено демократичні вибори на всіх рівнях. За інформацією першого заступника міністра закордонних справ Російської Федерації Ігоря Іванова, "за два роки на місця колишнього проживання повернулося 400 тисяч чоловік, зокрема 110 тисяч біженців із-за кордону. В той же час за кордоном все ще залишається 600 тисяч біженців" [18, с. 9].

Однак, за словами глави німецької дипломатії, населення Боснії та Герцеговини на той час не виявило прагнення до кінцевого примирення та співробітництва, а саме – "бажання створювати спільні структури управління, які будуть ухвалювати необхідні для відродження регіону рішення". Учасники конференції висловили спільну думку, що темпи реалізації мирних угод не відповідають тій значній міжнародній підтримці, яка надається. І винні в цьому, на їх погляд, лідери боснійських сторін, які продовжують мислити та діяти в дусі конфронтації, а не співробітництва. В свою чергу, представники сербської, мусульманської й хорватської громад республіки спробували спростувати твердження щодо їх пасивної участі в процесі врегулювання й покласти всю відповідальність за невдачі на своїх супротивників і Захід.

Зокрема, виступаючи перед делегаціями 51 країни, голова Президії Боснії та Герцеговини Алія Ізетбегович звинуватив боснійських сербів у "одноособовому зриві виконання Дейтонських угод" і вимагав закріпити цей висновок у підсумковому документі боннського самміту. Член Президії Боснії та Герцеговини від сербської сторони Момчило Країшник, відкидаючи ці звинувачення, заявляв, що "надмірний тиск міжнародного співтовариства на Сербську Республіку є контрпродуктивним". У свою чергу він домагався, щоб конференція сформувала спеціальну міжнародну комісію, яка б зайнялась розслідуванням злочинів щодо боснійських сербів [19, с. 5].

Виходячи з того, що процес мирного врегулювання в Боснії та Герцеговині не набрав зворотного характеру, конференцією було прийнято рішення зберегти в республіці присутність багатонаціональних сил з метою забезпечення умов для подальшого вирішення різних цивільних аспектів врегулювання. Рекомендовано було також не згортати роботу місії ОБСЄ, діяльність ООН та її спеціалізованих закладів.

Як впливало з прийнятого на форумі комюніке, "альтернативи Дейтонським угодам як основи політичного й економічного розвитку Боснії і Герцеговини та етнічних спільнот республіки, а також для миру в колишній Югославії не існує" [18, с. 10]. Однак колишній міністр закордонних справ Росії Андрій Козирев свого часу заявляв, що не існувало альтернативи плану Венса-Оуена [9, с. 2]. Одночасно, щоб заохотити владу в Боснії та Герцеговині до більш активної участі в формуванні цивільного й демократичного суспільства, було заявлено, що допомога міжнародного співтовариства і в майбутньому буде прямо залежати від участі конфліктуючих сторін у реалізації Дейтонських угод.

Підсумковий документ розширив повноваження Верховного представника ООН у Боснії та Герцеговині Карлоса Вестендорпа в питаннях координації цивільних аспектів Дейтонських угод, який мав стати "неупередженим арбітром і не допускати прийняття боснійськими керівниками необдуманих рішень з ключових питань, зокрема, з проблем громадянства, роззброєння та єдиної валюти" [21, с. 7]. Можливо, це були ознаки того, що над Боснією поступово встановлюється протекторат ООН, який, однак, буде надто важким проектом, виходячи з релігійних, етнічних та інших протиріччя у цьому районі. Колишній кореспондент газети "Вашингтон пост" у Москві Даско Дедер у статті "Югославія: нова війна, стара ненависть" писав, що є два очевидних варіанти вирішення проблеми Боснії та Герцеговини: розподіл Боснії між Сербією й Хорватією або встановлення протекторату ООН над Боснією. Перший варіант забезпечить певний мир, але буде означати винагородження агресії і, в кінцевому рахунку, ліквідує явно виражену боснійсько-мусульманську самобутність. Другий варіант – дорогий, небезпечний і невизначений, він потребує десятиріччя військової й по-

літичної присутності [22, с. 5]. Про тривалість процесу врегулювання балканської кризи попереджав керівник центру стратегічних досліджень міністерства оборони Словенії Марьян Фекона, відповідаючи на запитання кореспондента ІТАР-ТАРС. "Ситуація на Балканах, – за його словами, – навряд чи буде врегульована протягом життя в крайньому разі двох поколінь. У більш тривалій перспективі, – підкреслював він, – європейське й світове співтовариство переможуть, і Сербія, змушена визнати міжнародні правила, змінить свою політику в Санджаку, Воеводині та Косово [6, с. 32].

На наш погляд, проблема, що стояла перед світовим співтовариством, більш масштабна.

У теоретичному аспекті мова йшла про можливість у принципі довгострокового існування значних немусульманських і мусульманських спільнот у межах єдиної світської і переважно неісламської стосовно культури держави й громадянського суспільства в сучасних умовах.

У практичному плані співтовариство мало зробити все для того, щоб мусульмани, і надалі залишаючись мусульманами, були б водночас і лояльними громадянами переважно неісламської держави й суспільства.

Саме від вирішення цих проблем буде залежати майбутнє як країн Балканського півострова, так і країн з східними культурно-етнічними характеристиками. В зв'язку з цим було цілком зрозумілим, що підписання та проведення в життя принципів Дейтона зняло лише невелику частину проблем, – основні ж іще попереду.

Враховуючи це, на Балканах створилася особлива модель забезпечення регіональної й міжнародної безпеки. В її основу було покладено активізовану останнім часом Вашингтоном так звану "буферну ідею", суть якої полягала в створенні "зон інтеграційної активності" (при домінуючому впливі США) у географічно обмежених регіонах Європи. За мету поставлено, з одного боку, заповнення вакууму, який утворився після розпаду СРСР і Варшавського договору з остаточною фіксацією переваги сил на користь Заходу, а з іншого – забезпечення передумов для можливого американського військового втручання при загостренні кризових ситуацій. Для створення достатнього механізму впливу на розвиток ситуації на Балканах цей регіон передбачено включити в цілісну, багатоярусну систему військово-політичних, а у перспективі – економічних зв'язків і відносин, у центрі якої знаходяться США. Вказана концепція отримала неофіційну назву "strategic home", верхній поверх якого займають США. Вона відповідала заклику радника з міжнародних проблем президента США Струоба Телботта, нагородженого в 1993 році премією Нормана Казина, яка присуджується "Глобальним урядом", до створення того, що Телботт називав "глобальною нацією" [23, с. 11]. Здійснення нею "глобального керівництва" фактично перетворювало американські військові сили у світового жандарма і подобу соціальної служби для усього світу. Слід зважити на те, що розширення НАТО, як подальша розбудова стратегічного дому, мала також на меті узаконення права президента США в будь-який момент використовувати американські війська в міжнародних конфліктах, не питаючи дозволу на це конгресу США.

Досягти контрольованої стабільності в конфліктонебезпечному балканському регіоні збиралися за рахунок створення й поступового нарощування як інфраструктури прямої військової присутності, так і шляхом удосконалення оперативних можливостей для подолання кризових ситуацій у Європі. Наприклад, на формування концепції щодо європейських сил швидкого реагування "Єврофор", створених як інструмент зовнішньої політики єдиної Європи, яка мала взяти на себе свою частку від-

повідальності в забезпеченні миру, вплинув успіх місії багатонаціональних сил у Боснії [4, с. 42]. "Єврофор" передбачалося використовувати також у рамках НАТО на виконання резолюцій Ради Безпеки ООН, рішень ОБСЄ. Однак ЄС, як регіональна організація, внаслідок її близькості до місця конфлікту могла відігравати тільки обмежену роль у його врегулюванні, оскільки вважали би, що вона керується власними політичними інтересами.

Виходячи з того, що НАТО, виконуючи від імені ООН місію глобальних миротворчих сил, виходить за межі її мандата, необхідно було ухвалити новий договір, у якому відобразити більш близькі стосунки цієї структури з ООН і більш широкий погляд на її стратегічну концепцію. Такі рішучі зміни потребують нової назви для організації, що розширюється, і район дії якої більше не обмежується Північноатлантичним регіоном.

Це зняло би звинувачення з НАТО у використанні рішень Ради Безпеки ООН для запланованого вторгнення своєї військової машини на Балкани, в порушенні самого Північноатлантичного договору, коли сили НАТО за допомогою російських військ заміняли багатонаціональні сили ООН у Боснії, хоч Адриатичне море у берегах Боснії знаходиться далеко від судноплавних маршрутів Північної Атлантики, і ніхто з сторін конфлікту на Балканах не перебував у стані війни з жодним членом НАТО.

Це також розсіяло підозри, що створювана Заходом на Балканах система зв'язків і відносин для досягнення контрольованої стабільності націлена на перетворення регіону в "ближній стратегічний плацдарм протидії" НАТО ісламському фундаменталізмі й екстремізму в зв'язку з прогнозуванням міжцивілізаційних зіткнень. Усі плани мирного врегулювання в Боснії, розроблені західними представниками, зазнали фіаско саме через нехтування того фактора, що конфлікт трьох слов'янських етносів Югославії наклався на існуючий у цьому регіоні "цивілізаційний" розлом, який розділяє західне християнство, з одного боку, й православ'я та іслам – з іншого.

Таким чином, формула боснійського та всього югославського мирного врегулювання повинна передбачати досягнення компромісу на Балканах між трьома цивілізаціями – західною (латинською), слов'яно-православною (православною) й ісламською. Звідси безпека на Балканах, як складова органічна частина загальної безпеки Європи XXI сторіччя, мала бути однаковою для всіх держав регіону, будуватися на неблоковій основі, шляхом створення умов для міцного миру, стабільності й добросусідства.

1. "Бостон глоб" о проблеме расширения НАТО // Глобус. -1997. – № 47. 2. Волобуев П., Тягуенко Л. Уроки дейтонских соглашений // Свободная мысль. -1997.-февраль. 3. Документы по урегулированию в Боснии, парафированные на переговорах в Дейтоне // Компас. – 1995. – № 81. 4. Калмыков М. "Эврофор" на пути к оперативной готовности // Компас. – 1997, – № 17. 5. Малинов Ю. Юго-Восточная Европа: успехи и неудачи саммита на Крите // Компас. – 1997. – № 47. 6. Малинов Ю. Словения: политика в области национальной безопасности // Компас. – 1993. – № 24. 7. НАТО продумывает перспективу продолжения международного военного присутствия в Боснии и Герцеговине // Глобус. – 12 декабря 1997. – № 50. 8. НАТО приспособляется к войне после холодной войны // Компас. – 1997. – № 50. 9. Правда. – 1993. – 12 января. 10. Политика. – 1995. – 15 декабря. 11. Поточний архів МЗС України. Управління міжнародних організацій // Economic reconstruction, regional stabilization. – Florence, 1996. – 14 June. 12. Час. – 1997. – 28 серпня – 3 вересня. 13. Cross V. P. Konac Versailles // Hrvatski Obzor (Zagreb). – 27 studenoga 1995. 14. Ekonomika politika. – 1997. – 23 septembra. 15. Политика экспрес. – 1996. – 12 января. 16. Statement by President Slobodan Milosevic Following the lifting of the sanctions // Rev. Of inter. Affairs. – Belgrad, 1996. 17. The New York Times. – 1997. – May 5. 18. The New York Times. – 1997. – December 15. 19. The New York Times. – 1997. – December 17. 20. Times. – 1997. – December 15. 21. Times. – 1997. – December 20. 22. The Washington Post. – 1993. – June 1. 23. The Washington Times. – 1997. – September 10.